

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Поцелуйко Володимир Олександрович

**ТЕРМІНОЛОГІЯ МИТНОЇ СПРАВИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ
МОВІ**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на

випускню кваліфікаційну роботу

за освітньою програмою

«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: д-р пед. наук, професор Безлюдний О. І.

РЕЦЕНЗЕНТ: д-р пед. наук, професор Комар О. С.

Захист відбудеться 31.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ВОКАБУЛЯРУ МИТНОЇ СФЕРИ.....	10
1.1. Становлення термінознавства як науки.....	10
1.2. Основні проблеми термінознавства.....	15
1.3. Інтегративний склад митної терміносистеми.....	27
1.4. Методологія і методика дослідження	33
РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ МИТНОЇ СФЕРИ	40
2.1. Шляхи, способи та механізми утворення термінів митної сфери.....	40
2.1.1. Афіксація як спосіб словотвору монокомпонентних термінів.....	40
2.1.2. Скорочення як спосіб збагачення англомовного вокабуляру митної сфери.....	45
2.1.3. Утворення бікомпонентних і полікомпонентних термінів.....	48
2.1.4. Особливості перекладу митних термінів.....	54
2.2. Явище полісемії в англійськомовній митній терміносистемі	58
2.3. Омонімія митних термінів в англійській мові	63
2.4. Синонімічні відношення в англомовній термінології митної сфери.....	70
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	105

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Протягом останніх декілька десятиліть процес глобалізації став визначальним чинником розвитку суспільства та механізмом створення єдиного інформаційно-комунікативного простору. Стрімкий розвиток багатьох сфер людської діяльності постійно вносить значні зміни до мовної картини сучасного світу, суттєво поповнюючи словниковий склад не тільки загальноживаної мови, але й вокабуляри субмов, оскільки саме в них відображається розвиток відповідних галузей промисловості та новітніх технологій.

З огляду на те, що певну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови постійно зростає, вітчизняні і зарубіжні термінологи протягом останніх десятиліть аналізують особливості утворення та функціонування термінологічних одиниць, їх структуру та семантику, займаються упорядкуванням термінів та питаннями їх перекладу (В.І. Карабан [94], Е.Ф. Скороходько [135], Ф.А. Циткіна [145], Л.М. Черноватий [146, 147]), з'ясовують специфіку термінологічної номінації (Т.С. Пристайко [123]). На сьогодні існують численні дослідження як загальнотеоретичних питань термінознавства (О.С. Ахманова [39], Г.Й. Винокур [51], В.П. Даниленко [68, 69], Т.Р. Кияк [95;96], О.С. Кубрякова [104], В.М. Лейчик [107;108], Д.С. Лотте [111], О.О. Реформатський [127;128], Ф.А. Циткіна [145]), так і окремих терміносистем, зокрема, гуманітарної (Р.І. Дудок [77]), медичної (І.І. Бойко [45], Ю.В. Віт [52], І.Ф. Стоянова [138], А.В. Янков [150]), технічної (О.А. Литвинко [110], Г.Б. Фогель [142], О.І. Южакова [149]), спортивної (С.С. Богуславський [43], А.А. Литвин [109], І.Б. Павлюк [120]), туристичної (В.В. Прима [122]), юридичної (Е.Т. Дерді [72], Р.Я. Дмитрасевич [73], Я.Ю. Манжос [112]), комп'ютерної галузі, нафтогазової промисловості (О.Д. Царук [144]), штучного інтелекту (В.Д. Сліпецька [136]) тощо.

Ширше вивчалися терміни економічних галузей: фінансові терміни у міжсистемній взаємодії (А.В. Грицьків [57,58]), структурно-семантичні

особливості термінів оподаткування, юридична термінологія в економічних текстах (І.М. Гумовська [63]); процеси термінологізації в кредитно-банківській справі (О.І. Дуда [76]), терміносистема ринкових взаємин (З.Б. Куделько [105]), термінологія маркетингу (О.І. Гутиряк [64,65]), екомаркетингу (С.М. Гордун [60]), терміни комерційного права (І.В. Сапожник [129]); також досліджувалися явища фразеології в економічній терміносистемі: англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки (М.В. Белозьоров [41]), фразеологічні одиниці менеджменту та маркетингу; деякі роботи були присвячені вузьким аспектам лексики чи граматики, як-от префіксальні дієслова англійської економічної термінології (В.І. Пушкар [125]), багатокомпонентні економічні терміни (В.Л. Іщенко [92]) економічні жаргони, евфемізми у сфері бізнесу, нові одиниці економічного лексикону.

Численні наукові розвідки в царині термінознавства свідчать про значний науковий інтерес до вивчення лексемної фактури субмов, які обслуговують різноманітні сфери професійної діяльності людини. Втім, незважаючи на значну кількість робіт, присвячених різним терміносистемам і фаховим мовам, англійська термінологія митної сфери і досі залишається малодослідженою. У сучасній лінгвістиці є дисертація, присвячена структурносемантичним та когнітивно-прагматичним параметрам тільки англійськомовної митної документації з погляду дискурсології (А.А. Светлічна [130, 131]), та наукова праця, що вивчає походження митної термінології української мови (В.М. Дейнека [70, 71]). Проте, дослідженню структурно-семантичних особливостей утворення та функціонування монокомпонентних і полікомпонентних термінологічних одиниць в англійській терміносистемі митної сфери не приділялося належної уваги.

Отже, про термінологічну систему митної сфери можемо сказати як про ту, що знаходиться на стадії формування, але вже зараз вона вимагає упорядкування та систематизації. В умовах інформаційної інтеграції глобального простору питання розбудови митної термінологічної лексики

набуло важливого значення. Адже повноцінна участь України в міжнародних правових та економічних співробітництвах зумовлена багатьма процесами, серед яких врегулювання національної митно-тарифної системи згідно міжнародним стандартам посідає не останнє місце. Слід зауважити, що від рівня сформованості термінологічного фонду лексики митного спрямування, вірного тлумачення деяких митних термінологічних “реалій” залежатиме якість опрацювання митної документації в питаннях дотримання міжнародних стандартів.

Варто виокремити, що реформування митних органів сприяє автоматизації процедур митного оформлення та запровадженню електронних митниць з використанням сучасних скануючих систем для машин та контейнерів. Разом з цим з’являються і нові явища, що потребують певної номінації, як-от: уповноважений економічний оператор (*authorized economic operator*), принцип єдиного вікна (*“single window” principle*), прикордонний пункт “єдиний офіс” (*one-stop border post*), автоматизоване управління ризиками (*automated risk management*) та багато інших. Саме тут і починається кропітка робота термінознавців. Нові відкриття потребують найменування як засобу вираження уявлення про поняття. Цей процес номінації викликає появу нових лексем або зміни значень уже існуючих мовних одиниць.

Зазначимо, що в процесі номінації певних нових понять чи явищ термінологи та вчені-фахівці часто послуговуються англійською мовою, яка в ХХ столітті остаточно стала єдиним глобальним мовним кодом, мовою лідерства. За допомогою англійської мови стає можливою термінологічна глобалізація, оскільки саме англійська мова є джерелом формування первинних термінів науки або техніки.

Актуальність магістерського дослідження, отже, зумовлюється насамперед відсутністю у вітчизняній лінгвістиці досліджень структурносемантичних параметрів, особливостей утворення та функціонування термінологічних одиниць в англійській терміносистемі

митної сфери. Релевантність роботи визначається також чималою кількістю англomовних терміносполук на позначення понять митної справи, які «мігрували» разом з введенням в дію нового Митного кодексу України (1 червня 2012 р.), практично повністю адаптованого до митного законодавства Європейського Союзу, міжнародних конвенцій та Рамкових стандартів безпеки та спрощення міжнародної торгівлі, розробленими Всесвітньою митною організацією, що сприяло інтенсифікації зовнішньоекономічних зв'язків України з переважною більшістю країн світу. Актуальність роботи увиразнюється її належністю до кола термінологічних досліджень, здійснених із залученням комплексної методики аналізу, що дає змогу всебічно вивчити обрану термінологічну систему.

Мета дослідження полягає в тому, щоб встановити структурно-семантичні параметри, особливості утворення та функціонування одиниць-компонентів терміносистеми митної сфери в англійській мові.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1. Розкрити інтегративний генетичний характер англійськомовного вокабуляру митної сфери.
2. Виявити структурні типи одиниць спеціального вокабуляру, шляхи та способи їх формування;
3. Проаналізувати механізм утворення структурно складних (бікомпонентних та полікомпонентних) митних термінів-комполітів і словосполучень;
4. З'ясувати особливості семантики монокомпонентних і полікомпонентних термінологічних одиниць митної сфери;
5. Встановити характер внутрішніх семантичних відносин термінологічного поля митної справи.

Об'єктом дослідження є англійськомовна митна термінологія.

Предмет аналізу – структурно-семантичні особливості та функціональні параметри митних термінологічних одиниць в англійській мові.

Матеріалом дослідження послуговували 1200 англійських термінів митної сфери, отриманих методом суцільної вибірки з текстів митних документів, як-от пасажирські декларації, вантажні маніфести, карнети, свідоцтва, сертифікати, інвойси, конвенції, кодекси (обсягом 1500 стор.); звітів, інструкцій, рекомендацій, довідників, словників та глосаріїв, (обсягом 3800 стор.); наукових статей та англomовних періодичних видань за період 2004-2023 років (обсягом 1600 стор.), а також публікацій, навчальних платформ, інтерактивних мап та баз даних інтернет-сайту Всесвітньої митної організації. Для верифікації даних були використані відповідні лексикографічні джерела.

Відзначимо, що мета та завдання магістерської роботи зумовили доцільність використання як семасіологічного, так і ономасіологічного підходів. Семасіологічний підхід застосовувався у процесі визначення семантики термінів та семантичних відношень між ними, а ономасіологічний при розгляді актуалізації основних понять терміносистеми митної справи.

Конкретними лінгвістичними **методами**, які застосовувалися в науковій праці, є: дескриптивний метод – для загальної характеристики терміносистеми митної сфери та визначення її інтегративності; метод аналізу словникових дефініцій – для визначення узуальної семантики англomовних митних термінів; метод контекстуального аналізу – для розкриття семантики термінологічних одиниць досліджуваної галузі у мовленні, для з'ясування їхніх функціональних особливостей, для виявлення асоціативно пов'язаних смислових ознак при встановленні синонімічних, омонімічних та полісемічних зв'язків у фаховому тексті; метод структурно-семантичного аналізу – для виявлення компонентів структурних композитів та визначення змістовно-смислового наповнення як безпосередньо самих компонентів («ключових термінів»), так і структурно складних терміноутворень.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому розкрито інтегративний характер пласту митної термінологічної лексики в англійській мові; виявлено структурні типи терміноодиниць англomовного вокабуляру

митної сфери, шляхи та способи їх формування; проаналізовано механізм утворення структурних композитів митної терміносистеми в англійській мові (бікомпонентних та полікомпонентних); з'ясовано особливості англійськомовних моно- і полікомпонентних термінологічних одиниць митної галузі з позицій лексемної фактури, семантизації та функціонування.

Теоретичне значення роботи полягає у вирішенні проблем, пов'язаних з основними шляхами, способами та механізмами утворення англійськомовних митних термінів; тенденцій розвитку їх семантики, що збагачує і розширює теоретичні засади термінознавства, такі галузі, як семасіологія, ономасіологія, словотвір у мовах для спеціальних цілей.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його основних положень та висновків при викладанні нормативних курсів з лексикології, порівняльної лексикології та стилістики, дисциплін за вибором з термінознавства та науково-технічного перекладу, на практичних заняттях з англійської мови та з практики перекладу; при написанні курсових та магістерських робіт; при укладанні спеціальних словників, методичних та навчальних посібників. Результати дослідження митної терміносистеми сприятимуть перекладу митних термінів, реферуванню та анотуванню наукових текстів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики, зібраннях студентської проблемної групи «Сучасні тенденції розвитку лексикології англійської мови» та обговорювалися на Міжнародній науковій Інтернет-конференції “Актуальні проблеми прикладної лінгвістики” (м. Умань, 2022 р.), V Всеукраїнській студентській науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації» (м. Умань, 2023 р.), Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики” (м. Умань, 2023 р.), I науково-

методичному семінарі «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (м. Умань, 2022 р.), звітних науково-практичних конференціях викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Умань, 2022 р., 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображені в 3 наукових публікаціях автора:

1. Поцелуйко Володимир. Теоретичні проблеми вивчення мови науки в сучасній лінгвістиці. *Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення* : матеріали І наук.-метод. семінару. Умань, 2022. С. 45–47.

2. Поцелуйко В.О. Морфологічна деривація в англійській термінології митної справи. *Актуальні проблеми прикладної лінгвістики* : матеріали Міжнар. наук. Інтернет-конф., м. Умань, 2022 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. С.76–79.

3. Поцелуйко В.О. Синонімічні відношення в термінології митної справи (на матеріалі англійської мови). *Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики* : збірник наук. праць студ.-філол., Умань : ВПЦ «Візаві», 2023. Вип.21. С. 54–59.

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та списку джерел ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг роботи разом із бібліографією становить 105 сторінок.

ВИСНОВКИ

Результати нашого дослідження уможливають дійти наступних висновків. Вся термінологія будь-якої галузі складає її терміносистему, яка виступає “мікросистемою” по відношенню до “макросистеми” загальнолітературної мови. У ході дослідження було з’ясовано, що усі терміни в субмові зумовлені певними зв’язками (насамперед парадигматичними і синтагматичними) і тому складають певну систему, тобто архітектоніку мови в широкому сенсі. Фахові тексти містять в собі не лише спеціальні одиниці з характерними ознаками тієї чи тієї професійної діяльності людини. В галузевих текстах поруч з термінами існують й лексичні одиниці загальнолітературної мови. Тож питання розмежування цих мовних одиниць і досі залишається одним з першочергових завдань термінознавчої науки.

Термін має ряд ознак, які відрізняють його від слів загальноживаної мови. До головних ознак терміна відносять такі: специфічність (чітке співвідношення поняття та слова); дефінітивність (точна дефініція, тобто логічне визначення поняття); системність (системність терміна проявляється не лише у його співвіднесеності з науковим або виробничим поняттям, але й у мовному оформленні). Інші ознаки (однозначність, відсутність термінологічної синонімії, стилістична нейтральність, стислість термінів та дериваційний потенціал) вважаються похідними по відношенню до трьох згаданих.

Результати дослідження показали, що такі вимоги, як однозначність, відсутність синонімії частіше виявляються лише ілюзорною спробою надати термінам статус ідеальних лексичних одиниць тієї чи іншої підмови. А вимога стислості стосується структурно простих, базових термінів, які вводять “просте” поняття, як-от поняття «товар», поняття «податок», поняття «декларація» тощо. Спеціалізовані тексти митного спрямування містять численну кількість саме полікомпонентних одиниць, до складу яких входять базові термінологічні одиниці, які здебільшого виступають семантичними

центрами в термінологічних комплексах: *monthly goods declaration, VAT exemption, Customs declaration processing*.

Розкрито інтегративну характеристику митної терміносистеми і з'ясовано, що вона фактично формується спеціальними одиницями суміжних фахових мов: економіки, юриспруденції, транспортно-торгівельної логістики. Проведений аналіз також засвідчив наявність вже власного термінологічного апарату: *Customs warehouse, temporary admission, clearance, duty-exempted goods, duty drawback, TIR Carnet* тощо.

Визначено біфункціональний характер митних термінів: поза межами митної сфери значна частина ключових термінів виконує роль загальноживаної лексики, а в межах термінологічного поля ці лексичні одиниці функціонують у вигляді спеціальних термінологічних лексем (*duty* – «обов'язок» в загальнолітературній мові і «службовий обов'язок» у фаховій мові митної сфери). Як і в багатьох інших терміносистемах, спеціальна лексика митної сфери формується шляхом залучення семантичного способу, тобто загальноживані одиниці використовуються у спеціалізованому значенні. Від цих одиниць, у свою чергу, створюються деривати за допомогою різних способів словотвору, зокрема афіксації, композиції, аббревіації.

Продуктивним морфологічним способом термінотворення виступає суфіксація. Найчисельнішу групу дериватів (43%) складають терміни, утворені за допомогою суфіксу романського походження *-ation/-ion*: *declaration* («декларація») – один із базових термінів митної сфери. У процесі аналізу було розкрито специфіку семантичних відносин в межах термінологічного поля митної сфери. Специфічний характер цих відносин проявляється в галузевій полісемії (*duty* – «службовий обов'язок» → «митний збір»), омонімії (*article* – «стаття», «пункт», «товарна одиниця», «артикуль») та синонімії (*duty, tax, excise, levy, fee, charge, toll*). Було з'ясовано, що такий процес насамперед обумовлено генетичною спорідненістю митної справи із

суміжними галузями, зокрема, із сферою економіки, фінансів, оподаткування, юриспруденції, логістики тощо.

Аналіз синонімічних відношень англійських митних термінів уможливив розкрити особливості функціонування термінологічної одиниці *tax* в різній лексичній і граматичній сполучуваності. У процесі аналізу було з'ясовано, що властивості цього терміна, зокрема активна дериваційна потенція (*taxable, taxation, tax-exempt, tax-free*) і дієслівні функції завдяки конверсії (*taxed, non-taxed, detaxing, retaxing*), урізноманітнюють спектр вживаності цієї одиниці, виокремлюючи її як домінуючу лексему серед термінів синонімічного ряду *duty, tax, excise, levy, fee, charge, toll*. Адже жоден з них не володіє схожими лексико-граматичними характеристиками і не зможе повноцінно замінити цей термін.

Результати проведеного аналізу продемонстрували, що англійськомовні митні терміни мають «гетероструктурний» характер, зумовлений складною внутрішньою семантичною структурою. Це сприяло пошукам механізму утворення бікомпонентних і полікомпонентних одиниць. У ході дослідження було виявлено, що формування структурно складних термінів-комполітів і словосполучень здійснюється шляхом залучення механізму білатеральної експансії ключових термінів (препозиційної і постпозиційної), тобто їх розширенням, приєднанням до них як термінологічних, так і нетермінологічних одиниць.

З'ясовано, що експансія зазвичай відбувається в два етапи. На першому етапі частіше відбувається постпозиційна експансія із семантичним центром (виділено жирним) на ключовому терміні або на компоненті у постпозиції: *duty drawback* > *duty drawback rate*, *import tax* > *import tax burden*, *Customs declaration* > *Customs declaration processing*. На другому етапі – препозиційна експансія: *duty drawback rate* > *flat duty drawback rate*, з можливим утворенням деривату: *Customs declaration processing* > *Customs declaration processing capability*.

Структурно-семантичний аналіз уможливив виокремити, що структура складних термінів (бікомпонентних і полікомпонентних) зумовлює їх семантику. Було виявлено, що механізм формування структурно складних термінологічних комплексів використовується на позначення саме комплексних понять.

В руслі нашого дослідження доцільним виявилось і питання практичного застосування отриманих результатів, зокрема при перекладі митної документації і текстів митного спрямування. Було розглянуто способи перекладу термінологічного апарату митної справи, а також доцільність застосування лексико-граматичних перекладацьких трансформацій. Проведений аналіз констатував, що механічний переклад термінологічних сполучень без розуміння окремих фахових “реалій” та без усвідомлення деяких вузькогалузевих явищ і процесів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі та викликати непорозуміння між комунікантами.

Отже, у ході нашого дослідження було розкрито структурно-семантичні та функціональні особливості англomовного вокабуляру митної сфери. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в дослідженні митної термінології в діяхронному аспекті.